

**AHVÂL-I KIYÂMET YAZMALARINDA KIYAMET ÖNCESİNİ
KONU EDİNEREN MİNYATÜRLER**

Yakup GÖKDAŞ

Doç. Dr., Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Resim İş Eğitimi Anabilim Dalı
ygokdas@hotmail.com

Kübra ERBAY

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Resim İş Öğretmenliği Yüksek Lisans Öğrencisi

Öz

Osmanlı İmparatorluğu döneminde nakkaşların bir dönem daha fazla kıyamet alametleri ve kıyamet ile ilgili minyatürler betimledikleri görülür. Bunun en büyük nedeni Hicri 1000. yılda kıyametin kopacağına dair rivayetlerin olmasıdır. Böyle bir zamanda kıyamet alametleri ve kıyamet sonrası hayatın bir bütün olarak ele alındığı *Ahvâl-ı Kıyâmet* yazması Osmanlı İmparatorluğunda kıyamet tasvirlerine yer verilen eser olması bakımından önemlidir.

İlk olarak 13. yüzyılda manzum olarak yazılan *Ahvâl-ı Kıyâmet* Osmanlı toplumunun kıyamet düşüncesiyle yoğun olarak ilgilendiği bir dönemde kendine yer bulmuştur.

Döneminde kıyamet alametleri ve kıyamet ile ilgili yapılan bir çok el yazmalarının içerisinde *Ahvâl-ı Kıyâmet* üslup özellikleri nedeniyle diğerlerinden ayrılır. Bu yazmadaki minyatürlerde yer yer çok etkili ve dramatik sahneler yer aldığından halkın kıyamet öncesi ve sonrası hayat hakkındaki düşüncelerini yansıtmaktadır.

Kıyamet ve kıyamet öncesi alametlerin dönemin toplum dinamikleri içerisindeki yeri ve minyatürlere yansıma biçimlerinin bir belge olma özelliğinden yola çıkılarak araştırılması bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahvâl, Kıyamet, Kıyamet Öncesi

**Miniatures that Reflect the Time Previous to the Doom's Day
in *Ahvâl-ı Kıyâmet* Manuscripts**

Abstract

It is possible to see a rise in descriptions of apocalyptic signs in certain periods, and miniatures about apocalypse that is made by muralists in Ottoman Empire. The biggest reason is that there have been rumors about resurrection

which will break in 1000 years of hegira. *Ahvâl-ı Kıyâmet* manuscripts, that evaluates the signs of doomsday and the life after apocalypse as a whole, is important in terms of reflecting the description of doomsday in such a period. First of all, *Ahvâl-ı Kıyâmet* was written in poetical form in 13th century and found place itself in a period that Ottoman society was interested in the idea of doomsday intentionally.

Ahvâl-ı Kıyâmet differs from the other works due to its stylistic features among a lot of manuscripts that were written about signs of doomsday in the same period. The miniatures of this manuscript reflected the ideas of society about before and after doomsday in scenes effectively and dramatically. The place of doomsday and signs of pre-apocalyptic in social dynamics and their reflection styles to miniatures are primary research interest evaluated and underlined in this study.

Keywords: Ahvâl, doomsday, Pre-apocalyptic

Giriş

“Kıyâmet” sözlük manası olarak; “Tek Tanrılı dinlerin inanisına göre dünyanın sonu ve bütün ölülerin dirilerek mahşerde toplanacağı zaman, hesap günü, mahşer günü”(http://www.tdk.gov.tr) ya da “kalkmak, dikilip ayakta durmak” manasındaki “kıyâm” kökünden isim veya mastar olup “dirilip mezarından kalkma, Allah’ın huzurunda durma” yahut “bu olayın başlangıcını teşkil eden kozmik değişikliğin vuku bulması” anlamlarına gelir. (İslam Ansiklopedisi, c:25, 2002:517)

Kıyâmet bilinmezliğini koruduğu için dünyanın sonu tarih boyunca tartışılan konulardan biridir. Birçok kültürde evrenin bir şekilde yok olacağı düşüncesi mevcuttur. Bu inanç İslam dünyasında da kendine yer bulmuştur. Hatta bu düşüncelerin Hz. Muhammed zamanında sık sık dile getirildiği bilinmektedir. Allah, Hz. Peygambere vahiy yolu ile iletği birçok sure ve ayete kıyâmetin ne zaman kopacağını yalnızca kendisinin bildiğini vurgulamaktadır.

Kıyâmetin ne zaman kopacağı bilinmediği için o büyük güne kendilerini hazırlayan herkes gibi Osmanlı İmparatorluğu’nda da kıyâmet alametleri ve kıyâmet hakkında gerek manzum gerekse mensur eserler meydana getirilmiştir. Bu eserler kimi zaman kurguyu gerçekliğe, kimi zaman da gerçeği kurguya dönüştürmek için tasviri birincil araç olarak kullanmışlardır. “Bu eserlerin başında 13.yüzyıl şairlerinden Şeyyad Hamza tarafından manzum olarak yazılmış

daha sonraki yıllarda mensur hale getirilmiş *Ahvâl-ı Kıyâmet* adlı eser gelir.”(Yaman, 2007:219)

“*Ahvâl-ı kıyâmet* ifade olarak kıyamet halleri, kıyamet durumları gibi anlamlara gelmektedir. *Ahvâl-i Kıyamet* müstensihî, telif ve istinsah tarihleri kesin olarak(Yıldız, 2010:106) belli olmayan bir eser olup kıyamet alametlerinden ve kıyamet sonrasında bahsetmekte,(Yaman, 2012:52) 62 yapraklı mensur bir dini edebiyat ürünüdür.”(Gögebakan, 2014:137)

Eserin kütüphanelerde koruma altına alınarak günümüze ulaşan iki nüshasından biri Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi 139, diğeri ise Berlin-Staatsbibliothek Ms. Or. Oct. 1596 numaralı yazmalardır. Süleymaniye Kütüphanesi’nde 17 tasvir, Berlin-Staatsbibliothek’te 21 tasvir bulunmaktadır. Bu iki bilinen nüshadan ayrı Philadelphia-Free Library’de 4, İngiltere’de ki Keir Collection’unda yapraklar halinde 13 tasvir bulunmaktadır.

Bu çalışmada Osmanlı Kültüründeki kıyamet alametleri ve kıyamet sonrası hayat tasavvurunu anlatmak için yapılan *Ahvâl-ı Kıyâmet* içerisinde yer alan “kıyamet alametleri” hakkındaki minyatürler incelenmiştir. Bu sebepten kıyamet sonrası hayat ile ilgili bilgi ve minyatürlere yer verilmemiştir.

1. *Ahvâl-ı Kıyâmet* Yazmalarında Kıyamet Öncesini Konu Edinen Minyatürler

“Kıyamet birçok dinde inanılan ve bir gün mutlaka gerçekleşecek bir düşüncedir. Eski Yunan dininde ruh, styks denilen yer altı mağarasına geçip, yer altı tanrılarınca yargılanır. Günahlı ruhlar, tartaros denilen cehenneme, günahsız olan ruhlar da elysion denilen cennete gidip orada yaşam sürdürecektir. Yahudi inancına göre Tevrat’ta açıkça bir bildirim olmamakla beraber bir yerde toprak altında uyuyanların çoğunun kimi yaşama, kimi de sonsuz utanca ve sonsuz nefrete uğrayarak uyanacaklarını söylemiştir. Hıristiyan inancına göre; Hz. İsa’nın ölümden sonra dirilmesi, tüm insanların da öldükten sonra dirileceklerinin bir güvencesidir. İslam inancına göre de Kıyamet, ölümden sonra dirilmedir ve bu Kur’ân’da da “yevmi el-kıyâme (kıyâmet günü) olarak geçmektedir.”(Kaplan, 2011:179; Yaman, 2002:19)

Kıyamet alametleri, kıyamet ve kıyamet sonrası hayat her dönemde güncelliğini korumuş bir sorudur. Bu konu hakkında birçok fikirler ileri sürülmüş, farklı tarihler iddia edilmiştir. Bu sebeptendir ki İslamiyet’in ilk yıllarında da kıyametin ne zaman gerçekleşeceği hep merak edilmiş sıkça bu konu hakkında sorular sorulmuştur. Ancak gerek İslamiyet’te gerekse diğer dinlerde kıyametin ne zaman kopacağını bilinmemektedir.

Tarihinin kesin olarak bilinmediği kıyâmet ve kıyâmet alametleri konusu hakkında İslam dininde tefsirlerde, hadislerde ve birçok eserde sıkça ele alınmıştır.

Öncede bahsedildiği gibi İslam dininde kıyâmet alametleri, kıyâmetin kopma anı ve kıyâmet sonrası yaşanacaklar hep merak edilmiştir. Hz. Muhammed zamanında bu konu ile sık sık sorular sorulduğu gibi Kur'ân-ı Kerim'de bu konuyu vurgulamaktadır. Peygamber efendimize gönderilen ayetlerle kıyâmetin kopacağı zamanın yalnızca Allah'ın bildiği kesin bir dille ifade edilmektedir. “Allah, kıyâmetin kopacağı zamanı ancak kendisinin bildiğini (A'raf, 7/187; Nâziât, 79/42-44), kıyâmet saatinin yakın (Ahzab, 33/63; Şûra, 42/17; İsrâ, 17/51) ve kesin (Kehf, 18/21; Tâhâ, 20/15; Hac, 22/7; Gâfir, 40/59; Câsiye, 45/32) olduğunu, ansızın geleceğini (A'raf, 7/187; En'am, 6/31; Yusuf, 12/107; Hac, 22/55; Zuhuf, 43/66; Enbiya, 21/40) bildirmektedir.”(Yaman, 2007:218)

Kıyâmet tarihinin yalnızca Allah tarafından bilindiği gerçeğinin yanında Hz. Muhammed'e atfedilen bir rivayetin varlığından söz edilmesi bütün toplumlarda endişeye sebep olmuştur. “Bu rivayete göre dünyanın yaratılışı ile yok oluşu arası yedi bin yıldır ve Hz. Muhammed son bininci yılında, yani dünyanın yaratılışının altı bininci yılında gönderilmiştir.”(Yaman, 2007:218; Suyûtî, 1994:105) Bu rivayetten yola çıkılarak diğer toplumlardaki sanatçılar gibi Osmanlı İmparatorluğundaki sanatçılarda dünyanın sonu ve sonrasındaki hayat ile yoğun olarak ilgilendikleri görülüyor. Hz. Muhammed'e bildirilen bu sözden olsa gerek, İslâm dünyasında Hicri 1000. yılda kıyâmetin kopacağı şeklinde düşünceler görülmüştür. Hicri 1000 (1591-1592) yılı yaklaşırken dönemin padişahı III. Murad'ın (1574-1595) kıyâmet kaygısıyla bir dizi önlemler aldırıldığı görülmektedir. İstanbul'da meydana gelen iki büyük yangın, veba salgını ve 1589 yeniçeri ayaklanması bu beklentiyi iyice güçlendirmiştir. Bu gibi olaylardan olacak ki Sultan Murad Hicri 1000 yılından önce yaşanan bütün olayların kayda alınmasını emreder. Neyse ki Hicri 1000. yıla geldiğinde kıyâmetin kopmadığı anlaşılınca herkes rahat bir nefes alır. *Ahvâl-ı Kıyâmet'in* minyatürlü nüshaları, bu olayların yaşandığı herkesin endişe içinde beklediği böyle bir ortamda hazırlanmıştır. *Ahvâl-ı Kıyâmet* kelime olarak kıyâmetin halleri, kıyâmetin durumları gibi anlamlara gelmektedir. “Eser ilk olarak, 13. yüzyıl şairlerinden Şeyyad Hamza tarafından manzum olarak yazılmış”(Yaman, 2007:219; Dilçin, 1978:1) daha sonraki yıllarda mensur hale getirilmiştir.

Ahvâl-ı Kıyâmet gibi kıyâmet öncesi ortaya çıkacak olayları, kıyâmet alametlerini resimli olarak anlatan Türkçe metinleri ile dikkat çeken bir diğer

yazmada *Tercüme-i Miftâh-ı Cifru'l-Câmi*'dir. "İlk olarak Abdurrahman b. Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Bistâmi (ö. 858/1454) tarafından Arapça yazılan ve yazarı tarafından ed-Dürri'l-Munazzam fî Sırrı'l-İsmi'l-A'zamolarak isimlendirilen eser Cifru'l-Câmi olarak da bilinmektedir. Şerif b. Seyyid Muhammed b. Şeyh Seyyid Burhan tarafından yapılan Türkçe çevirisinin adı Tercüme-i Miftâh-ı Cifru'l-Câmi olan eserin resimli üç nüshası bilinmektedir. Bu nüshalardan, III. Mehmed'in saltanatı yıllarında (1595-1603) hazırlanan yazma bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (Bağdat 373), I. Ahmed'in padişahlığı zamanında (1603-1617) hazırlanan yazma İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (Nadir Eserler Bölümü, TY 6624) ve I. Mahmud'un padişahlığı yıllarına (1730-1754) rastgelen 1160/1747 tarihli yazma ise bugün Dublin, Chester Beatty Kütüphanesinde (No: 444) bulunmaktadır. Yazmalarda kıyamet alametleri ile ilgili ayrıntılı anlatımların yanında çok sayıda resim bulunmaktadır."(Yaman, 2007:219; Yaman, 2002:75-148)

Kıyamet alametlerini ve kıyameti anlatan *Tercüme-i Miftâh-ı Cifru'l-Câmi*'den bazı sahnelerinin tek olmasından dolayı ayrılan *Ahvâl-ı Kıyâmet*'in, "sâde düz yazı ve Anadolu Türkçesiyle kaleme alınmış olan mensur şekli metin üslubu olarak 16. yüzyıla tarihlendirilmektedir."(Yaman, 2007:219; Yıldız, 2002:10) "Berlin ve Süleymaniye nüshaları eksiksiz olup metin olarak da aynıdır. Ancak kopya esnasında nâsihin, hattatın kelime ve yazım hatalarından kaynaklanan farklılıklara sıkça rastlanmaktadır."(Yaman, 2007:220; Bağcı ve diğerleri, 2006:197)

"İnce firçanın kullanıldığı nüshaların nakkaşı ile *Tercüme-i Miftâh-ı Cifru'l-Câmi*'nin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan ve I. Ahmed'in saltanat yıllarında (1603- 1617) hazırlanan nüshanın (T. 6624) nakkaşı ile aynı olup tasvirlerde Nakkaş Hasan üslubu takip edildiğinden(Yaman, 2007:221) eser 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başı olarak tarihlendirilmektedir."(Yaman, 2007:220)

"Philadelphia-Free Library [PFL] Rare Book Department, Lewis Ms. O. T4-T7 ve Keir Collection IV. 9-21 numaralarına kayıtlı resimlerin konularının örtüşmemesi; farklı konularda olması ilk bakışta her iki kurumdaki bu resim yapraklarının aynı nüshadan çıkmış olabileceğini düşündürmektedir. Ancak Free Library'deki resimlerin ait olduğu nüshanın talik hattı, Keir Collection'daki yaprakların ait olduğu nüshanın ise nesih hattı ile yazılmış olması bu resimlerin farklı nüshalara ait olduğunu göstermektedir. Keir Collection'daki yaprakların ait olduğu nüsha diğer Ahvâl-ı Kıyâmet nüshalarından, metnin daha özenli yazılması bakımından ayrılmaktadır. Satır araları altın yaldızla sıvanmış nüsha

büyük olasılıkla sultan için hazırlanmıştır.”(Yaman, 2007:221; Bağcı ve diğerleri, 2006:198)

İşlenen konulara bakıldığında zaten fiziki âlemin dışında bir özellik göstermesi gerçeküstü bir durumu da zorunlu hale getirmektedir. Eser kıyamet temasının süre giden popülerliğine ve Osmanlı halk kültürüne, halkın kıyamet alametleri, kıyamet ve kıyamet sonrası düşüncelerine dini gerçeklikten daha çok yer vermektedir.

Bunu yaparken de Osmanlı görsel kültürünün korku ve beklentiler bakımından zenginleşmesine de kaynaklık etmiştir.

1.1. Minyatürler

Yazmalarda kıyamet öncesi alametleri konu alan minyatürler 7 başlık altında incelenmektedir.

1. Güneş ve yıldızlar
2. Deccal
3. Deccal’ın eşeği
4. İsa peygamber
5. Yec’üc-Mec’üc
6. Dabbetü’l-Arz
7. İsrâfil’in sura üflemesi

Ahvâl-ı Kıyâmet yazmaları kıyamet alametleri, kıyamet ve kıyamet sonrası konuları başlıklar altında incelenmesine karşın bizim araştırmamızda kıyamet alametleri konu alındığından Tablo 1’de kıyamet alametlerini konu alan minyatürlerin buldukları yerler ve sayfa numaraları belirtilmiştir.

FOTOĞRAF KONULARI	SK. Hafid 13 9	BSB Ms. Or. Oct. 15 96	PFL. Rare Book L Ms O T4-T7	Keir C ollecti on
Güneşin Batıdan Doğması		7b		
Deccal'ın Etrafını Duvarla Çevirmesi	11 b			IV -21
Deccal'ın Yeryüzüne Tekrar Çıkışı		10 b		
Deccal Zamanında Kıtık		14 b		
Deccal'ın Ahmed Padişah ile Savaşı	15 b			
Deccal'ın Hz. İsa Tarafından Öldürülmesi		15 b		
Ye'cüc-Me'cüc	18 b	17 a		
Dabbetü'l-Arz	20 a			
İsrafil	22 a			IV -18

Tablo 1: *Ahvâl-ı Kıyâmet* yazmalarında kıyamet öncesini konu alan minyatürlerin buldukları yerler ve sayfa numaraları

Ahvâl-ı Kıyâmet yazlarındaki minyatürlü nüshalar yapılırken İslam kültüründe kabul edilen oluş sırası göz önüne alınmamıştır. Bu sebepten sıralamayı Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi 139 Numara, Berlin-

Staatsbibliothek Ms. Or. Oct. 1592 Numara ve Keir Collection’unda bulunan nüshalar olarak belirleyip açıklamalarımızda bu sıra takip edilmiştir.

1. Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi 139 Numaradaki Nüshalar

Deccal’in Etrafının Duvarla Çevrilmesi

“Kur’ân’da geçmemekle birlikte hadislerdeki söylencelere göre Deccâl üzerine çok bilgi vardır. Onun, çok hızlı yağmur yağdırıp kurumuş bitkileri yeşertmek, kıtlık ya da bolluk yaratmak gibi olağanüstü güçleri vardır. Yanında ateş ve su bulunur. Bir gözü patlak ya da kördür, alnında kâfir olduğunu gösteren bir yazı vardır. Ya çok uzun boyludur ya da kısa boyludur. Şam ile Irak arasında bir yerden ortaya çıkıp kısa sürede hızla dünyayı dolaşacak, yalnız Kudüs’e, Mekke ve Medine’ye girmesi engellenecektir. Önce peygamberlik, sonra da tanrılık savında bulunmuş, kendisine boyun eğenleri kendi cennetine, karşı çıkanları da cehenneme atacaktır.”(And, 2012:245)

Deccal ile ilgili olarak *Ahvâl-ı Kıyâmet* Süleymaniye yazmasından “Deccal’in Etrafının Duvarla Çevrilmesi” adlı minyatüründe; Hz. Muhammed, Hz. Ömer ve diğer halifeler Deccal’ı görmeye giderler. Deccal’in tanrı olduğunu söylemesi üzerine Hz. Ömer kılıcını çeker fakat kendi yaralanır. Bunun üzerine Hz. Muhammed ve kabileleri Medine’ye geri dönerler. Onları takip eden Deccal Medine halkının saldırması sonucu köyüne kaçmak zorunda kalır. Köyünü tılsımla bir duvar içine alır. Minyatürde cüsseli olarak gösterilen Deccal’in köylüleri de boynuzludur. Duvarın diğer tarafında Medineliler gösterilmektedir.

Foto. 1: Medinelilerin Üzerine Yürümesi Sonucu Köyüne Kaçan Deccal'in, Tılsımla Köyünü Duvar İçine Alması ve Medinelilerin Duvar Dışında Kalmaları (Ahvâl-ı Kıyâmet, SK Hafid Efendi 139) (And, 2012:244)

Deccal'in Ahmet Paşa ile Savaşı

Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi 139 numaralı nüshasından alınan Deccal ile ilgili ikinci minyatürde; rivayete göre Deccal'ın yeniden orduyu toplaması üzerine dönemin padişahı Ahmed bin Abdullah da ordusunu toplayıp Kûfe'ye gelir. Yapılan savaşta yenişemezler. Ondan sonra Medine'de savaşılır, yine yenişemezler. Mekke'de Sînâ Dağı'nda, Kudüs'te yapılan savaşlarda da sonuç alınmaz. Deccal güçlenerek Mekke, Medine, Sînâ ve Kudüs'e saldırır, halkın Allah'a yalvarmasıyla Hz. İsa gökten indilir ve Hz. İsa Deccal'ı öldürür. Minyatürlerde bu savaş gösteriliyor. Sağ üst köşede iki boynuzlu Deccal'ın askerleri, sol üst köşede Hz. İsa görülmektedir, diğer iki kişi ise padişah Ahmed'in askerleridir.

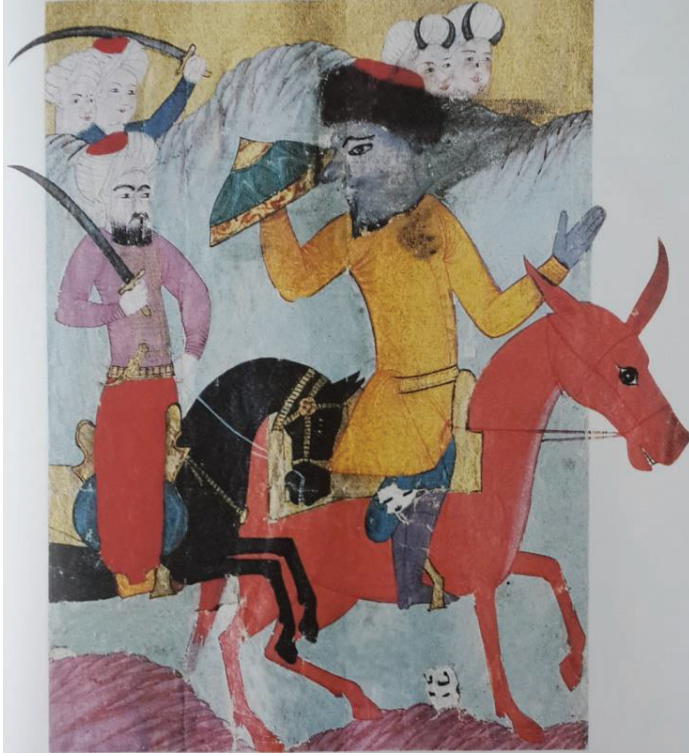

Foto. 2: Padişah Ahmed ile Deccal'in Savaşı. Sağ Üst Köşede Deccal'in İki Boynuzlu Askerleri, Sol Üst Köşede Padişah Ahmed'in Askerleri (Ahvâl-ı Kıyâmet, SK Hafid Efendi 139) (And, 2012:249)

Ye'cüc-Me'cüc

“Ye'cüc-Me'cüc, Tevrat'ta kıyamet belirtisidir. Orada Gog ve Magog olarak geçer, Türkçe'ye çevirisinde ise Gomer ve Mecüc olarak anılan Ye'cüc-Me'cüc Hz. Nuh'un oğullarından Yafet'in çocuklarıdır(Tekvin X/2). Gene Tevrat'ta kıyamette bunların nasıl çıkacakları uzun uzun anlatılmaktadır (Hezekiel, XXXVIII-XL).”(And, 2012:306) Kur'ân'ı kerim'de Yec'üc-Mec'üc iki yerde geçer. Kehf 18 /94'deki ayet şöyle buyurulmaktadır; “Ey Zülkarneyn! Haberin olsun, yecüc ve mecüc yeryüzünde bozgunculuk yapıp duruyorlar. Bizimle onlar arasında bir set yapmana karşılık sana bir harç versek olur mu? dediler.” Enbiya 21/96 ve 97'nci ayette ise; “Sonunda yecüc ve mecüc setleri açıldığında onların her tepeden saldırdıkları ve gerçek azap hükmü yaklaştığı zaman, işte o zaman, inkâr edenlerin gözlerinin belerdiğini görürsün. “Eyvah bizlere! Biz bundan habersizmişiz. Hayır, biz kendimize zulmetmişiz!”(diyeceklerdir).” İslam, Tevrat'ın Ye'cüc-Me'cüc anlatımına yeni

birkaç ekleme yapmıştır. Bunları Hz. İsa'nın yeryüzünde görünmesiyle ilişkilendirmiştir. İslam'da bahsedilen hadisler ya da rivayetlere göre Ye'cüc-Me'cüc bir kavim olacak ve bu kavim Fırat, Dicle ya da Taberiye gölünün tüm suyunu içecekleri söylenmektedir. Kendi kavmi dışındaki her şeyi öldürdükten sonra oklarını göğe atacaktırlar. Allah Ye'cüc-Me'cüc'ü öldürmek için kurtlar gönderecektir. Bunlar onların burun deliklerine, boyunlarına, kulaklarına doluşarak tümünü öldürecekler, çıkardıkları koku yeryüzünü dolduracaktır.

Kimi görüşe göre bir bölük kuş gelip onları denizde boğacaktır. Bazı inanışlara göre de Ye'cüc-Me'cüc'ün iki karış boyunda olduğu, bu kavmin iki padişahı oldukları, askerlerin sayısının Müslümanların bin katı olduğu, bütün suları içip balıkları hatta balıkları bile yedikleri anlatılır; sakalları yoktur, yalnız bıyıkları vardır. Dişileri, erkek ve dişi olmak üzere en az bin ikiz doğurur.

Ahvâl-ı Kıyâmet minyatürlü nüshalarında Yec'üc-Mec'üc ile ilgili ilk minyatürü Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi 139 numaralı yazmasından "Ağaçları Yiyen, Taş Taşıyan, Ok Atan Ye'cüc-Me'cüc" adlı minyatürünü aldık. Bu minyatürde bunlar ağaçları yerken, taş taşıırken, uyurken, ok atarken, çıplak, erkekleri bıyıklı olarak gösterilmiştir.

Foto. 3: Ağaçları Yiyen, Taş Taşıyan, Ok Atan Ye'cüc-Me'cüc (Ahvâl-ı Kıyâmet, SK Hafid Efendi 139) (And, 2012:308)

Dabbetü'l-Arz

Dabbetü'l-arz, Kur'ân'da bir ayette geçmektedir. Nelm 27/82 ayetine göre; "Kendilerine söylenen başlarına geldiği zaman, onlar için yerin içinden, onlara insanların ayetlerimize şeksiz şüphesiz inanmadıklarını söyleyen bir hayvan çıkarırız" buyurulmuştur. "Burada Dabbe'ye yerden çıktığı için Dabbetü'l-arz denmiştir. Kıyâmet günü çıkan bu yaratık çeşitli kaynaklarda ve minyatürlerde değişik biçimlerde tasarlanmıştır. Ortak noktası bu yaratığın tek parça olmayıp birçok canlıdan aldığı öğelerle oluşmasıdır. Bir başka ortak nokta ise bu yaratığın elindeki Hz. Süleyman'ın mührü ile Hz. Musa'nın asası bulunduğu, asa ile inananların yüzlerini parlatacağı, mühürle de kâfirlerin burunlarını damgalayacağı bir hadiste geçmektedir. Bunlardan birine göre boyu 60 arşındır, bedeni kıllarla kaplıdır, sakallı ve boynuzludur, iki kanadı vardır, gözleri domuzunki gibi, öküz başlı, filkulaklı, aslan yeleli, kaplan gibi benekli ve koç kuyrukludur. Yağız bir at hızıyla ortaya çıkar."(And, 2012:302)

Ahvâl-ı Kıyâmet'in Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi 139 numaralı nüshasında Dabbetü'l-arz; Yüzü insan gibi olup parlak yapılmıştır. Gövdesi kuş gibi, ayaklarının aslana benzediği söylenmekle birlikte minyatürde ayakları atınki gibidir. Bunun başı göğe değdiği için herkes görebilir şeklinde resmedilmiştir.

Foto. 4: İnsan Yüzlü, Kuş Gövdeli Bir Dabbetü'l-arz (Ahvâl-ı Kıyâmet, SK Hafid Efendi 139) (And, 2012:304)

İsrafil

İsrafil İslam dinine göre kıyamet gününü ‘Sûr’ denilen bir çeşit boruya üfleyerek kıyameti başlatmakla sorumlu melektir. Hz. Peygambere atfedilen rivayete göre ‘Sûr’un şekli büyük baş hayvan boynuzu gibidir. Yarısı altından yarısı gümüşten olup dört budağı vardır. Birinci budağı ‘arş altındadır, ikinci budağı ‘yerin yedi kat altındadır, üçüncü budağı batıdadır ve dördüncü budağı doğudadır.

Metinde İsrâfil’in ‘Sûr’u üfleme zamanı şöyle tarif edilmektedir: Rivayete göre gökten yere yarısı ateş yarısı kar olan bir melek iner. Ateşin karı eritmediği gibi kar da ateşi söndürmemektedir. Bundan yedi gün sonra, insanlar işleriyle uğraşırken İsrâfil ‘Sûr’u üfler öyle korkunç bir ses çıkar ki her bilinç sahibi düşer bayılır. Korkudan hamile kadınlar düşük yapar, emziren kadınlar da çocuklarını bırakırlar. Ancak Allah’ın dilediği kimseler bu yılgı veren olaydan sarsılmaz. İsrâfil ikinci kez ‘Sûr’a üflediğinde Allah’ın dilediği hariç yerde gökte ne varsa tamamı ölür. İnsanların ölümü ile İsrâfil’in görevi bitmez, üçüncü defa ‘Sûr’a üflemesi gerekir: Hak Teâlâ İsrâfil’e üçüncü kez ‘Sûr’a üflemesini emreder. İsrâfil üçüncü kez ‘Sûr’a üflediğinde tüm insan, cin, kurt, kuş ve yerde gökte yaratılmış ne varsa tamamı dirilir.

Konu ile ilgili biri Süleymaniye Kütüphanesi’ndeki nüshada ve diğeri Keir Collection’da olmak üzere iki minyatür vardır. Fotoğraflarda İsrâfil meleği de genel melek kalıbına uygun olarak betimlenmiştir. Metinde belirtilen ‘Sûr’daki dört budak, Süleymaniye nüshasındaki minyatürde sesin dört çıkış bölümü olarak tasvir edilmiştir.

İsrâfil'in Sûr'u üflemesi
(*Ahvâl-ı Kıyâmet*,
SK Hafid Efendi 139).

Foto. 5: İsrâfil'in Sûr'u Üflemesi (*Ahvâl-ı Kıyâmet*, SK Hafid Efendi 139)
(And, 2012:250)

Berlin-Staatsbibliothek Ms. Or. Oct. 1592 Numaradaki Nüshalar Güneşin Batıdan Doğması

Ahvâl-ı Kıyâmet'in Berlin-Staatsbibliothek'deki yazmasında bulunan minyatürdür.

Güneş'in batıdan doğması ve hemen ardından Ay'ın çıkması daha sonra da her ikisinin bir arada gözükmeleri kıyâmet alametlerinin sonuncusudur. Kur'ân-ı Kerim'de dolaylı bir şekilde ima edilen olay kıyâmetin kopmasından hemen önce yaşanacaktır. Bu olay yaşanırken güneş dünyaya çok yaklaşacaktır. Güneşin yaklaşmasıyla bazı ilmi kaynaklara göre hiç gölge olmayacaktır. İslam dinine göre iman edenlerin gölgesi oluşacaktır. Bir müddet sonra güneş eski düzenine

geri dönüp doğudan doğup batıdan batacaaktır. Güneş'in batıdan doğuşu ve ay ile birlikte gözükmesi *Ahvâl-ı Kıyâmet* yazmasındaki minyatürde gösterilmiştir.

Foto. 6: Mahşer Yerinde Güneş'le Ay'ın Bir Araya Gelmesi (*Ahvâl-ı Kıyâmet*, BSB Or. Oct. 1596) (And, 2012:252)

Deccal'in Yeryüzüne Tekrar Çıkışı

Daha önce Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshayı incelerken Deccal'in bazı özelliklerine değinmiştik. Bu minyatürde Deccal'in Tabersan Denizindeki mağara'dan çıkışı anlatılmaktadır. Çıkışı ile tüm dünyaya seslenir. Onun sesini duyan tüm Yahudi ve münafıklar yedi gün içinde dağın etrafında toplanırlar. Bu topluluk her bir saati tahmini on kadar gün olan kırk gün bu dağın etrafında beklerler. Deccal'in uzunluğu üç günlük, genişliği dört günlük yol mesafesindedir. Deccal Tabersan Denizinden balık tutup güneşe tutarak pişirip

yer. Kendisini taşımak için halktan binek ister, fakat bulamazlar. Allah Deccal'e bir eşek yaratır. Bu eşeğin büyüklüğü dört günlük, genişliği üç günlük yol mesafesindedir. Teni kızıl kan gibi, ayağı kapkara zift gibi, karnı beyaz, burnu sarı, kulakları büyük olarak anlatılmaktadır. Adının "Lu'ban" olduğu ve altında "ben Deccal'in eşeğiyim" yazılı olduğu yine anlatılanlar arasındadır. Allah eşek için Kaf Dağı'nın ardında Cezire-i Azim (Büyük Ada) denilen yerde bir ada ve bu adada kırk oda ve kırk nehir yaratmıştır. Bu odalar otlarla doldurulmuştur. Eşek bir günde kırk oda otu yiyip, kırk nehir suyu içecek ama yine de doymayacaktır. Ertesi gün Allah yine odaları ot ile nehirleri su ile dolduracaktır. Günler böylece geçip gidecektir.

Berlin Staatsbibliothek'teki nüshasında Deccal ve havarilerini gösteren minyatürde Deccal kahverengi eşeği üzerinde gösterilmiştir. Deccal'in iri ve tek gözlü gösterildiği minyatürde Deccal'in sol tarafında ellerinde çalgı aletleri tutan taraftarları ile yolculuğu ve ateş betimlenmektedir. Arka planda kalan tepenin sağında ve solunda onları izleyen kişiler bulunmaktadır. Bu kişilerin başlarında daha sonra ilave edildiği düşünülen boynuzlar yer almaktadır. "Tasvir Deccal'le birlikte çalgı çalan bir grubun bulunması bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır."(Yaman, 2007:146)

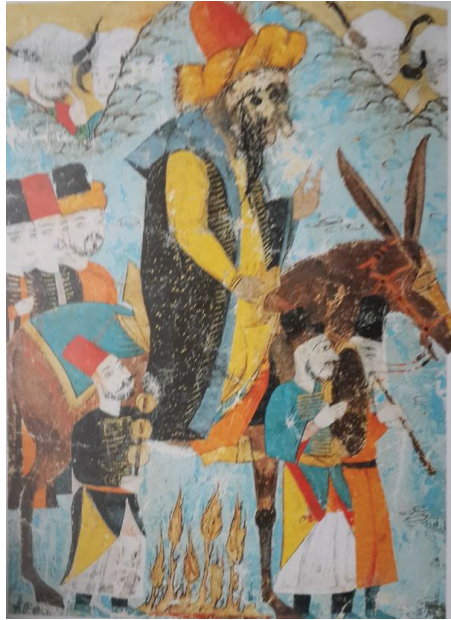

Foto. 7: Deccal ve Taraftarları (Ahvâl-ı Kıyâmet, BSB Or. Oct. 1596)
(And, 2012:242)

Deccal Zamanında Kıtık

Deccal Ahmed b. Abdullah ile mücadelesinden sonra Mekke, Medine “Tur-i Sinâ” ve Beyt-i Makdis” haricinde Deccal bütün dünyayı ele geçirir. Doğa olaylarına hükmedebildiği için dünyada kıtlık meydana getirir. Yalnızca Allah’a iman edenlerin Tekbir getirdikçe karınları doyar, tespih okudukça susuzlukları gider.

Eserin Berlin Staatsbibliothek’teki nüshasında ki minyatürde dağın yamacında dua eden insan figürleri belirtilmiştir. Bu nüshadaki tasvirde Deccal zamanında Müslümanların tekbir ile karınlarını doyurmalarını, tespih ile susuzluklarını gidermeleri betimlenmektedir. Ayakta ve oturarak dua eden figürlerin yer aldığı sahnede Deccal figürü yer almaz.

Foto. 8: Deccal zamanında kıtlık (Ahvâl-ı Kıyâmet, Berlin-Staatsbibliothek Ms. Or. Oct. 1596, 14b) (Yaman, 2007:155)

Deccal'in Hz. İsa Tarafından Öldürülmesi

Deccal'in yaptıkları dünyada kargaşaya sebep olmuştur. "Müslümanların Allah'a yalvarması üzerine Allah Hz. İsa'yı gökten indirir." (And, 2012:251) Bazı yorumculara göre "Hz. İsa Şam'ın doğusunda Beytü'l-Makdis'te bir minarenin tepesine inecektir. Daha sonra soluğunun ulaştığı her inançsız öldürdükten sonra Deccal'ı arayarak, onu Kudüs dolaylarındaki Lûd adlı kasaba da ordusuyla birlikte öldürecek." (And, 2012:198) Bu minyatürde Hz. İsa'nın Deccal'ı öldürmek üzere ordusuyla gidişini göstermektedir.

Foto. 9: Hz. İsa'nın Deccal'i Öldürmesi (Ahvâl-ı Kıyâmet, BSB Or. Oct. 1596)
(And, 2012:243)

Ye'cüc-Me'cüc

Yec'üc-Mec'üc ile ilgili ikinci minyatür Berlin-Staatsbibliothek kütüphanesinde bulunan “ellerinde yay ve ok tutan erkek ve dişi *Yec'üc-Mec'üc* (*Ahvâl-ı Kıyâmet*, BSB Or. Oct. 1596)”tür.

Ahvâl-ı Kıyâmet'in Berlin-Staatsbibliothek Kütüphanesinde bulunan nüshada *Yec'üc-Mec'üc* daha iyi görülmektedir. Bunlardan biri kulağını üstüne örtmüş yamakta, beşi ayakta ve beş tanesinin ise tepenin arkasından yalnız başları gözükmektedir. Üçünün bıyıkları yoktur, bunların dişi olduğu düşünülmektedir. Ayakta duranlardan ikisi giyimli ve başlıklıdır. Ellerinde yay ve ok tutmaktadır. Bunların bu kavmin iki yöneticisi olduğu düşünülmektedir.

Foto. 10: Elllerinde Yay ve Ok Tutan Erkek ve dişi *Yec'üc-Mec'üc* (*Ahvâl-ı Kıyâmet*, BSB Or. Oct. 1596) (And, 2012:307)

Keir Collection’unda Bulunan Nüshalar

İsrafil

Daha önce Süleymaniye Kütüphanesinde Hafid Efendi 139 numaralı nüsha başlığı altında geniş bir biçimde anlatılan İsrafil konulu minyatürün Keir Collection’unda bulunan örneği aşağıda gösterilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi’ndekinin aksine Keir Collection’daki minyatürde ‘Sûr’daki sesin çıkış bölüm sayısı yedi olacak şekilde tasvir edilmiştir.

Foto. 11: İsrafil’in Sûr’a Üflemesi (Keir Collection, IV-18, Meredith Owens, 1976, Colour Plate 28) (Yaman, 2007:224)

Sonuç

Kıyamet alametlerinin ne olduğu, kıyametin nasıl kopacağı ve ölümden sonrası hayatta neler olacağı hep merak edilen konular olmuştur. Kıyamet gerek Kur'ân-ı Kerim'de gerekse birçok hadiste anlatılmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de geçmemekle birlikte bir rivayetin varlığı kıyamet hakkındaki endişelerin büyümesine neden olmuştur. Bu rivayete göre H. 1000. yılda kıyamet kopacaktır. Bu sebeptendir ki o döneme rastlayan birçok toplum gibi Osmanlı toplumu da kıyamet anı için birçok hazırlık yapmıştır. Dönemin padişahının emri ile alınan önlemlerin başında yaşanan olayların kayda alınmasıdır. Bu dönemde yaşanan olayların kaydından ayrı kıyameti anlatan birçok el yazması eserde yapılmıştır. Bu eserlerden biri olan *Ahvâl-ı Kıyâmet* yapıldığı zamanın halk kültürünü yansıtmaları bakımından önemli bir eserdir. Dini konulu resimler içeren el yazması ürün dönemin resim faaliyetleri hakkında bilgiler vermektedir. *Ahvâl-ı Kıyâmet* yazmalarında konular açıklanırken İslami kaynaklara göre belirlenen sıra dikkate alınmamıştır.

Eser temelde üç aşamada ele alınmıştır. Kıyamet Öncesi, Kıyamet ve Kıyamet sonrası hayat. Araştırmamızın temelini oluşturan kıyamet alametleri Güneş'in batıdan doğması, Deccal'ın yeryüzüne tekrar çıkışı ve bu zaman zarfında yaşananlar, Hz. İsa'nın gökten indirilmesi ve Deccal'ı öldürmesi, Yec'üc-Mec'üc, Dabbetü'l-arz ve İsrâfil konuları altında açıklanmıştır.

Kıyamet alametleri ile ilgili yapılan minyatürlerde ki figürlerde ve olaylarda yazmalardaki anlatılanlar dikkate alınmıştır. Bu yüzden metin ve minyatür ilişkisinin genel anlamda birbiriyle uyum içinde olduğu gözlemlenmektedir.

Kısaltmalar

SK. Hafid 139: Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi 139

BSB Ms. Or. Oct. 1596: Berlin- Staatsbibliothek Ms. Or. Oct. 1596

PFL. Rare Book L Ms OT4-T7: Philadelphia-Free Library Rare Book Department, Lewis Ms. O. T4-T7

Kaynakça

Ahvâl-ı Kıyâmet, Tarihsiz yazma eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Hafid Edendi 139.

AND, M. (2012). *Minyatürlerle Osmanlı- İslâm Mitologyası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

BAĞCI, S., ÇAĞMAN, F., RENDA, G. ve TANINDI, Z. (2006). *Osmanlı Resim Sanatı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları

DİLÇİN, C. (1978). *XIII. Yüzyıl Metinlerinden Bir Yapıt: Ahvâl-i Kıyâmet*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

GÖĞEBAKAN, Y. (2014), “Resimsel Anlatım Bakımından ‘‘Acaibü’l Mahlûkat’’, Tercüme-i Miftah Cifrü’l-Cami’’ ve ‘‘Ahvâl-ı Kıyâmet’’ Eserlerindeki Mitolojik Unsurlar”, **International Journal of Social Science** **Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2158>** **Number: 26,p. 123-141, Summer II.**

<http://www.tdk.gov.tr> 13 Nis. 15 saat:22.15

KAPLAN, N. (2011). “Osmanlı Resim Sanatında Cehennem Tasvirleri”, **Mukaddime, Sayı:4.**

KARA, Z. (2012). “Günahkâr Bedenlerden Referans Bedenlere: İslam’da Beden Algısı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”; **Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt: 12, sayı: 1.**

MAHİR, B. (2005). *Osmanlı Minyatür Sanatı*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

MEREDİTH-OWENS, G. M. (1976). *Ottoman Turkish painting*. B. W. Robinson (Ed.). *İslamic painting and the arts of the book: The Keir Collection* (s. 223-230). London: Faber and Faber

MİLSTEİN, R. (1990). *Miniature painting in the Ottoman Baghdad*. U.S.A: Mazda Publishers

SUYÛTÎ, C. A. (1994). *El-Hâvî Li’l-Fetâvi*. Beyrut: Dârü’l-Fikr, II
Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (2002), cilt: 25.

YAMAN, B. (2002). “Osmanlı Resim Sanatında Kıyamet Alametleri: Tercüme-i Miftâh-ı Cifru’l-Câmi ve Tasvirli Nüshaları”. **Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara**

YAMAN, B. (2007). “Ahvâl-ı Kıyâmet Yazmaları Resimlerinde Kıyâmet Sonrası Hayat”, **Edebiyat Fakültesi Dergisi, Aralık, cilt: 24, Sayı: 2.**

YAMAN, B. (2007) ‘‘Dini Kültürün Resimle İfadesi: Deccal Örneği’’, **Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ, 1, AKVAD, Ankara, Ekim, sayı:1.**

YAMAN, B. (2012) “Osmanlı Resim Sanatında Dabbetü'l-Arz”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Şubat, sayı: 29.**

YILDIZ, O. (2002). *Ahvâl-ı Kıyâmet: Giriş İnceleme Metin Dizinler.* İstanbul: Şule Yayınlar,

YILDIZ, O. (2010). “Ahvâl-ı Kıyâmet'te Dudak Uyumu” **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/1 Winter,**